

**KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ HAKKINDA
DEĞERLENDİRME*****AN EVALUATION ABOUT COMPARATIVE TURKISH DIALECTS
DICTIONARY***Hikmet KORAS*****Özet:**

Kaşgarlı'nın Divanu Lügati't-Türk'ünden sonra ilk karşılaştırmalı sözlük çalışması Radlof'un Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy (Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi) adlı çalışmadır. Türkiye'de ilk karşılaştırmalı sözlük çalışmasını Hüseyin Kazım Kadri yapmış, Türk Lügati adlı eserin ilk iki cildi 1927, diğer iki cildi ise 1940'lı yıllarda basılmıştır. Türkiye ve Türk dünyası için çok elzem olmasına rağmen 1991 yılına kadar Türkiye'de karşılaştırmalı bir sözlük çalışması yapılmamıştır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve yeni Türk Cumhuriyetlerinin kurulmasından sonra Kültür Bakanlığı tarafından alelacele bir Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü hazırlanmıştır. Bu sözlükte, hazırlanış tekniğinden muhtevasına kadar pek çok eksik mevcuttur. Türkiye'de yapılacak bilimsel çalışmalara esas teşkil edecek olan bu sözlüğün yapılacak yeni baskıları ve hazırlanacak yeni bir sözlük için mevcut sözlükteki hataların tespit edilmesi ve dikkate alınması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, Çağdaş Türk Lehçeleri Sözlüğü, Karşılaştırmalı Sözlük, Lehçeler Sözlüğü, Karşılaştırmalı Lehçeler Sözlüğü.

Abstract:

After the Divanu Lughati't-Türk of Kaşgarlı operation of the first comparative dictionary is studying of Radloff Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy (Trial of Turkish Dialects Dictionary). The first comparative dictionary work done in Turkey Hüseyin Kazım Kadri, at 1927 the first two volumes of the work of Turk Lügati and in the other two volumes published in the 1940s. Although very essential for Turkey and Turkish world there has not been a comparative dictionary study in Turkey until 1991.

At 1991 the disintegration of the Soviet Union and after the establishment of the new Turkish republics a Comparative Dictionary of Turkish Dialects hastily prepared by the Ministry of Culture. There are lots of missing from preparation

* Bu makale, 03-06 Mayıs 2012 tarihleri arasında Niğde'de düzenlenen "1. Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulan metnin gözden geçirilmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü – Niğde hikmetkoras@nigde.edu.tr

technique of this dictionary to content. This glossary is intended to provide a basis for scientific studies made in Turkey with a new dictionary to be prepared for the new pressures and detect any flaws and is important to consider in the dictionary.

Key words: Dictionary, Dictionary of Contemporary Turkish Dialects, Comparative Dictionary, Dictionary of Dialects, A Comparative Dictionary of Dialects.

Türk lehçeleri ile ilgili karşılaştırmalı çalışmaların tarihi çok yeni sayılmaz. Kaşgarlı'nın Divan'ını ilk örnek ve ciddi çalışma kabul etmek mümkündür. Kaşgarlı daha çok konuşmaya yönelik farkları vermiştir.

Kaşgarlı'nın sözlüğüne Radlof'un 1859-1871 yılları arasında derlemesini yaptığı ve 1893-1911 yılları arasında yayımladığı (Aşçı, 2004) "Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy" adlı Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesini ikinci çalışma olarak ilave etmek mümkündür.

Bu arada Ahmet Vefik Paşa'nın hazırladığı Lehçe-i Osmanî, Türkçe kelimelerin ilk defa bir sözlükte madde başı olarak kullanılmış olması (Toparlı, 2000, s. XVII-XXII) yanında, sözlüğünün adında lehçe ibaresinin bulunması, Osmanlı sahası dışındaki Türk varlığının kabulü ve Batı sahasında kullanılan yazı dilinin Türk dilinin bir lehçesi olduğunun dikkate alınması açısından önemli olduğunu belirtmek gerekir.

Karşılaştırmalı bir sözlük çalışması ifadesini tam karşılamasa bile Hüseyin Kazım Kadri'nin dört ciltlik Türk Lügati, Radloff'un sözlüğünden sonraki en önemli çalışma olarak kabul edilebilir.

Türkolojinin bir bilim dalı olarak batıda teşekkülü ve rağbet görmesinden sonra Türkiye Türkolojisinde bu konudaki ilk çalışmayı Hüseyin Kazım Kadri'nin yaptığını söylemek mümkündür. H. K. Kadri hazırladığı sözlükte Osmanlı sahası dışındaki pek çok Türk lehçesine ait kelimeleri de verdiğini, sözlüğün iç kapağında "*Uygur Çağatay, Kazan, Azerî ve Garb Türkçeleriyle Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş ve Kırgız lehçelerinin lügatlerini ve Garb Türkçesinde kullanılan Arap ve Acem kelimelerini şevahidi ve emsaliyle havidir.*" ibaresi ile belirtirken, bu ifade sözlükte yer alan Türk lehçelerini ifade etmesi açısından önemlidir. 35 senede hazırlanmış (Kadri, 1927, s. I) sözlüğün ilk iki cildi Arap harfleri ile diğer iki cildi ise Arap harflerinin sırası dikkate alınarak Latin alfabesi ile basılmıştır (Koraş, 2009). İlk iki cildi 1920'li, diğer iki cildi 1940'lı yıllarda yayımlanan dört cilt ve toplam 3759 sahifeden oluşan Türk Lügati, kelimelerin anlamlarını belirtmek için kullanılan deyim, atasözü ve diğer örneklerin zenginliği yanında ilk ciltteki geniş bir önsöz ve özet gramerler,

uzun yıllar Türkiye Türkolojisinde örneği verilememiş büyük bir çalışmadır denilebilir (Kadri, 1927, s. I-XCIX).

Hüseyin Kazım Kadri, sözlüğünün “Dibaçe”sinde “«Türk Lügati», garb lehçesinden başka Uygur, Çağatay, Azeri ve Kazan dillerinin ve Uygurcadan ayrılan ve bu nokta-i nazardan Türk dilleriyle uzak yakın bir münasebet arz eden Koybal, Yakut, Çuvaş, Kırgız gibi lehçelerin iştikakî mukayesevî ve edebî bir «Lügatname» sidir. Otuz beş senelik mütemadi bir sa’yin hâsılası olan bu kitabı Türk dillerinin bir asıdan türediğini göstermek ve atiyen bir «vahdet-i lisaniye»ye doğru gidilebilmek imkanını hazırlamak için yazdım.” (Kadri, 1927, s. I; Uca, 2001, s. 281-285) cümleleriyle sözlüğü hazırlama amacını belirttikten sonra “Türk tarihinin arz ettiği bir hususiyet vardır ki calib-i itibardır: Türk milletleri kendi adlarıyla değil hanlarının ve hakanlarının namlarıyla anılırlar. Çağatay, Özbek, Nogay, Selçuk ve en sonra da Osmanlı tabirlerinde bu garabete şahit oluyoruz. Türk kavimleri arasındaki vahdet-i ırkıyye ve lisaniyye görüldükten sonra milliyetleri gibi dillerinin de kendilerine nisbet edileceği ve ortada Çağatayca, Özbekçe, Nogayca, Tatarca ve Osmanlıca değil yalnız bir dil Türkçe ve Türk dili olduğu anlaşıldı.” (Kadri, 1927, s. IV) diyerek her Türk boyunun adına bir ek getirerek o Türk lehçesinin bir dilmiş gibi takdim edilmesinin vahim sonuçlarına işaret eder ve bu isimlendirmenin kendi mantığına göre sebeplerini tespit ederek bütün Türk lehçelerinin tek bir dil olduğunu hatırlatır.

Şekillenmekte olan yeni dünya düzenini ve milliyet fikrinin ortaya çıkışıyla değişen coğrafyaları fark eden H. K. Kadri Bey “Türkistân-ı Çînîden Avusturya hudutlarına kadar uzanan kıt’ât-ı vesî’ada mütemekkin akvâm-ı Tûrânîyye arasında münâsebât-ı siyâsiyye husûlünü te’min etmek üzere Türk lisânının muhtelif lehçelerini birleştirmek lüzûmunu bugün değilse bile yarın bütün şiddetiyle hissedeceğiz; çünkü her kavim ve millet günün birinde kendi lisânı etrâfında toplanmaya mecburdur.” (Öbek, 2009) cümleleriyle kendi hazırladığı sözlüğün amacını ve bundan sonra Türkiye’de yapılacak diğer karşılaştırmalı çalışmaların da olması gereken amacını kısa ve öz olarak ifade eder.

Türk Dil Kurumunun kuruluşu ile birlikte Türkiye dışındaki Türk lehçeleri ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. Bunda Atatürk’ün 29 Ekim 1933’te söylediği “Bu gün Sovyetler birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını bu günden kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bu gün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir.

Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak

yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. İnanç bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yakınlaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli...” sözleri etkili olmuştur.

Yukarıda bahsettiğimiz Hüseyin Kazım Kadri Beyin “Türk Lügati”nin ilk iki cildinin Cumhuriyetin kuruluşundan henüz dört sene geçmeden basılması da Atatürk’ün bu anlayışı ile izah edilebilir. Atatürk’ün emir ve talimatları ile başlanan pek çok proje, onun ölümünden sonra 40’lı yıllarda tamamlanır ve basılır. “Yakut Dili Sözlüğü I-II 1945’te”, “Kırgız Sözlüğü I-II 1945-1948’de” ve “Çuvaş Sözlüğü 1950’de” kurum uzmanları tarafından çevrilerek basılır (Ercilasun, 2007, s. 11-30). Bunlara Ahmet Cevat Emre’nin “Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri I Fonetik” kitabını da ilave etmek yerinde olur. Ancak bunların karşılaştırmalı sözlük değil Türkiye dışında yapılan çalışmaların çevirisi olduğunu ilave etmek gerekir.

Basılan bu çalışmalardan sonra Türkiye’de uzunca sayılacak bir süre Türk lehçeleri ile ilgili çalışmaları görmek zordur.

Hâlbuki 1960’lı yıllarda Sovyetler Birliği’nde siyasi kararlarla yazı dili olarak kabul edilen pek çok Türk lehçesinin tek taraflı sözlüğü (Ölmez, 1994), 1980’li yıllarda ise izahlı sözlüklerin yayımlandığı görülür (Ölmez, 1999). Türkiye Türkolojisi için çok uzun sayılacak bu dönemde sadece Saadet Çağatay’ın “Türk Lehçeleri Örnekleri II Yaşayan Ağız ve Lehçeler DTCF 1977” ile Hayati Develi’nin “Azeri Türkçesi Lügati 1983” gibi birkaç çalışma yayımlanmıştır.

Sovyetler Birliği’nin dağılması ve yeni Türk Cumhuriyetlerinin kurulması gibi hadiselerle 1990 yılı, aynı zamanda Türkiye Türkolojisinde Türk lehçeleri ile ilgili çalışmalar açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Atatürk’ün 1933’teki hatırlatmasına rağmen, hükümeti, bürokrasisi, üniversiteleri ve bilim adamları ile Türkiye Cumhuriyeti, bu duruma hazırlıksız yakalanmıştır. Sovyetler Birliği’ndeki ekonomik tıkanma ve birliğin dağılması ile yeni Türk cumhuriyetlerinin kurulması, Türkiye’de Türk lehçeleri ile ilgili el yordamıyla alelacele çalışmaların yapılmaya ve yayımlanmaya başlamasına sebep olur. Çalışmaya konu olan sözlüğün elimizdeki ilk cildinin yedi ay gibi kısa bir süre içerisinde hazırlanıp ve basılması yanında sözlükte yer alması gerekirken yer almayan pek çok kelimenin olması da bunu doğrulamaktadır (Korkmaz, 1991, s. VII-IX).

Sözlüğün girişinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin altıncı beş yıllık kalkınma planında bir karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü çalışmasının yer aldığı (Ercilasun, 1991, s. X-XIII) ancak yeni Türk Cumhuriyetlerinin kurulması, Türkiye’den bu ülkelere ve bu ülkelere Türkiye’ye geliş gidişlerin pratik amaçlı bir sözlük hazırlanmasını acil ihtiyaç haline getirdiği

ve Karşılaştırmalı Türk lehçeleri Sözlüğü'nün bu ihtiyaç doğrultusunda hazırlandığı, bu çalışmanın altıncı beş yıllık kalkınma planında yer alan çalışma için de hazırlık olduğu belirtilmektedir (Ercilasun, 1991, s. X-XIII).

Radlof'un Türk lehçeleri ile ilgili karşılaştırmalı sözlük çalışmasının 1893-1911 yılları arasında yayımladığı ve Atatürk'ün 1933'te konu ile ilgili sarf ettiği sözleri dikkate alırsak 1991 yılında yayımlanan "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü"nün ne kadar geç kalmış bir çalışma olduğu anlaşılır. Bir de yayımlanan bu sözlüğün planlanan sözlük için bir ön hazırlık mahiyetinde olduğu ifadesine rağmen aradan geçen 20 yıl gibi bir zaman diliminde hala planlanan çalışmanın yapılmamış olması, böyle önemli bir çalışmanın zaruretinin bürokrasimiz tarafından anlaşılmadığını göstermektedir.

Ayrıca, A. Bican Ercilasun, sözlüğün girişinde, sözlükte yer alan 7000 kadar kelimenin seçilirken mesleki tecrübe ve sezgiye dayanarak belirlendiğini çünkü yapılan çalışmaya temel teşkil edecek bir Türkiye Türkçesi kelime kullanım sıklığı sözlüğünün olmadığını belirtmektedir (Ercilasun, 1991, s. X-XIII).

Bu ifade, sözlükte olması gereken pek çok kelimenin göz ardı edilmesinin veya gözden kaçmasının da mazereti gibi gözükmektedir.

Yine girişte, bazı pratik kısıntılara gidildiği, bütün Türk lehçelerinde ufak tefek ses değişikliğiyle ortak olan -çi, -çilik, -li, -lik, -siz vb. gibi eklerle türemiş kelimelerin sözlüğe alınmadığı, bunların verilen kökten hareketle çıkarılabileceği belirtilmektedir. Ancak, bu eklerin hemen hemen bütün Türk lehçelerinde aynı olmasına rağmen zaman zaman farklı işlevlerde kullanılabileceği gözden kaçmış, bu eklerle türemiş olduğu halde sözlüğe girmesi gereken bazı kelimeler sözlüğe alınmamıştır.

Dilimize Arapça ve Farsçadan geçen ve diğer Türk lehçeleri ile de müşterek pek çok kelime vardır. Bunlar bugün dilimizde fazla kullanılsa bile diğer Türk lehçeleriyle müşterek olduğu için Türkiye Türkçesi sütununda da madde başı veya eş anlamlı olarak yer alması gereken kelimelerdir. **Mersiye** kelimesi bunlardan birisidir. Türkiye Türkçesinde madde başı olarak verilen kelimelerden ağıt (KTLS, s. 8) kelimesi diğer Türk lehçelerinin çoğunda mersiye kelimesi ile karşılanmasına rağmen mersiye kelimesi sözlükte madde başı olarak yer almamıştır.

Türkiye Türkçesinde madde başı olarak verilen **acımasız** (KTLS, s. 4), kelimesine; Azerbaycan, Başkurt, Tatar ve Türkmen Türkçelerinde **merhametsiz**; Kazak Türkçesinde **tas jürek**, **tas bavır**, Kırgız Türkçesinde **taş bõr**, Özbek Türkçesinde **taşyüräk** (s. 4) şeklinde karşılıklar verilmiştir. **Merhametsiz** (TDK TS, s. 1373) ve **taşkalpli/taşyürekli** kelimeleri Türkiye Türkçesinde kullanıldığı halde (TDK TS, s. 1916/1917), sözlükte acımasız kelimesinin altında verilmediği gibi KTLS'de de madde başı olarak yer

almamıştır. Hâlbuki bu kelimeler diğer Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi arasındaki hem kelime ve hem de kelime grubunun teşkili bakımından müştereklerimizdir.

Türkiye Türkçesi ve Uygur Türkçesi hariç diğer Türk lehçelerinde ay isimleri sadece isim olarak verilmiş, Uygur Türkçesinde ise isimler yanında birinci ay, ikinci ay, üçüncü ay gibi sayılarla da verilmiştir. Hâlbuki Türkiye Türkçesinde de aylar isim yanında sıra sayı isimleriyle de anılır. Bu durum Uygur Türkçesi yanında diğer Türk lehçeleri için de geçerlidir. Durum böyle olduğu halde bu müşterek göz ardı edilmiş ayrıca ay isimlerinden ekim ayı da sözlüğe alınmamıştır¹.

Türkiye Türkçesinde **lisan** kelimesinin diğer lehçelerde karşılığı olarak til kelimesi verilmiş (KTLS, s. 542), ancak Türkiye Türkçesinde lisandan daha yaygın olarak kullanıldığı ve diğer lehçelerle müşterek olduğu halde dil kelimesi, ne lisanın eş anlamlısı olarak ne de madde başı olarak verilmiştir. Dil kelimesinin madde başı olarak verildiği yerde kelime duyu organı olarak anlamlandırılmış (KTLS, s. 172) ancak altında dilbilgisi, dil bilimi (KTLS, s. 172) verildiği halde lisan anlamında dil verilmemiştir.

Yine diğer Türk lehçelerinin istisnasız hepsi ile müşterekimiz olan şahıs zamirlerinden çokluk üçüncü şahıs zamiri **onlar**, gözden kaçmış ve sözlüğe alınmamıştır.

Ağız kelimesi organ adı olarak bütün Türk lehçelerinde kullanılan ortak kelimelerden biridir (KTLS, s. 8). Ancak bu kelime Türkiye Türkçesinde dil bilimi terimi olarak diyalekt karşılığı olarak da kullanılmaktadır. Kelimenin batıdaki diyalekt karşılığı olan şekli ile memeli hayvanların doğumdan sonraki ilk sütü anlamları gözden kaçmış sözlüğe girememiştir.

Sözlükte madde başı olan **zehir** kelimesinin karşılığı diğer Türk lehçelerinde zehir yanında ağı, ağıv, uv, ü ägu, oğa şeklinde verilmiş (KTLS, s. 1010), ağı kelimesi Türkiye Türkçesinde de kullanılmasına ve TDK Türkçe Sözlükte yer almasına rağmen (TDK TS, s. 31) KT Lehçeleri Sözlüğünde yer almamıştır.

Yine sözlükte, madde başı olarak verilen **alaca** kelimesine diğer Türk lehçelerinde ala, ala-bula, ala bezek, ala kola şekillerinde karşılıkları verilmiş (KTLS, s. 12), ancak, ala, ala-bula kelimeleri Türkiye Türkçesinde de kullanıldığı halde sözlükte yer almamıştır.

Türkiye Türkçesinde kullanılan batı kelimesine bazı Türk lehçelerinde garb kelimesi karşılık olarak verilmiş (KTLS, s. 54), garp kelimesi Türkiye

¹ Bk. Ocak (KTLS, s. 656), Şubat (KTLS, s. 828), Mart (KTLS, s. 562), Nisan (KTLS, s. 650), Mayıs (KTLS, s. 566), Haziran (KTLS, s. 328) Temmuz (KTLS, s. 870), Ağustos (KTLS, s. 8), Eylül (KTLS, s. 230), Ekim (KTLS, s. Yok), Kasım (KTLS, s. 446), Aralık (KTLS, s. 24).

Türkçesinde de kullanıldığı halde kelime, sözlükte madde başı olarak yer almamıştır.

TT’de kullanılan **bedbaht** kelimesi Azerbaycan, Kazak, Türkmen ve Uygur Türkçelerinde aynı şekilde kullanılırken, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek ve Tatar Türkçelerinde Türkçe ek getirilerek **bahtsız** şeklinde kullanılmıştır (KTLS, s. 58). Ancak kelimenin bahtsız şekli Türkiye Türkçesinde de kullanılmasına rağmen kelimeye yer verilmemiştir.

TT’deki **belirmek** kelimesine, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar ve Türkmen Türkçelerinde görünmek kelimeleri karşılık olarak verilmiştir (KTLS, s. 60), Kelime Türkiye Türkçesinde de kullanıldığı halde sözlükte yer almamıştır.

Türkiye Türkçesinde yüz anlamındaki beniz kelimesi, yalnız olarak beniz veya kelime grubu olarak bet-beniz şeklinde kullanılmaktadır (TDK TS, s. 243, 252). Bet kelimesi Türkiye Türkçesinde tek başına kullanılmadığı halde KTLS’de madde başı olarak alınmış (KTLS, s. 64).

Bıçäre kelimesi sözlükte yer almış (KTLS, s. 66), ancak Türkçe ekle türemiş şekil **çaresiz** de sözlükte yer almamıştır.

Sözlükte **bilakis** (KTLS, s. 68) kelimesine karşılık olarak diğer lehçelerde aksine, kerisinşe, teskerisinçe, aksinçe, aksi halde, kirisinçe, tersine gibi kelimeler kullanılırken; bu karşılıkların benzerleri Türkiye Türkçesinde kullanıldığı halde sözlüğe girememiştir.

Yine Türkiye Türkçesindeki **cesur** (KTLS, s. 98) ve **mert** (KTLS, s. 580) kelimeleri diğer lehçelerde cesur, batır, mert ve yürekli kelimeleri ile karşılanmıştır (KTLS, s. 98). Yürekli ve zıt anlamlısı yüreksiz Türkiye Türkçesinde kullanıldığı halde yine sözlükte yer alamamıştır.

Düğme, düğüm (KTLS, s. 194) gibi düğ- fiilinden türemiş kelimeler sözlükte yer aldığı halde düğmek fiili gözden kaçmış sözlüğe girememiştir.

Bu ve benzeri örnekleri tek tek saymak ve sayfalar dolusu bir liste haline getirmek mümkündür.

Sözlükteki en büyük eksikliklerden birisi, Türkiye Türkçesinde de kullanılıp diğer Türk lehçelerinde yer almasına rağmen, bazı kelimelerin sözlükte madde başı olarak yer almaması veya madde başı olarak verilen kelimenin altında eş anlamlı olduğunun belirtilmemesidir.

Sözlükte, madde başı olan kelimenin diğer Türk lehçelerinde karşılıkları verilirken eş anlamlıları da verilmiş, ancak Türkiye Türkçesinde madde başı olan kelimenin eş anlamlısı/anlamlıları verilmemiştir. Buna eş anlamlı kelimelerin ayrıca madde başı olarak verildiği mazeret olarak sunulabilir. Ancak diğer lehçelerde eş anlamlıları verildiği için Türkiye

Türkçesinde madde başı olan kelimelerin eş anlamlıların verilmesi de müşterekleri vurgulamak açısından daha uygun olurdu.

Hem madde başı olarak verilen kelimeler, hem de diğer Türk lehçelerinde verilen kelimelerin sadece kelime olarak verilmesi, bu ciddi sözlüğe bir liste görünümü vermektedir.

Sözlüğün girişinde çalışmanın pratik amaçlı hazırlandığı belirtilmektedir. 1183 sayfadan oluşan bu sözlük, girişte belirtilen amaca hizmet edecek pratik bir sözlük hacminin çok üstündedir.

Sonundaki özet gramerler ve metinler dikkate alınırca, sözlük akademisyenlere yönelik hazırlanmış intibai uyandırmaktadır. Ancak alınmayan kelimeler ve eş anlamlıları, müştereklerin dikkate alınmaması gibi hususlardan dolayı eserin akademik çalışmalar için yeterli bir sözlük olduğunu söylemek de zordur.

Sözlüğün, “Giriş”te belirtilen yedi ay gibi kısa bir süre içinde yapılmış olması, daha önce hazırlanmış bir Türkçe Türkçesi kullanım sıklığı sözlüğünün olmaması, Türkiye Türkçesi ile diğer Türk lehçeleri arasındaki müşterekler konusunda bir ön hazırlık olmaması, işe hazırlıksız başlanması bu neticeyi doğurmuştur. Bu haliyle sözlük, yasak savmak kabilinden bir çalışma görünümü arz etmektedir

Bunlardan hareketle Türkiye Cumhuriyeti’nin altıncı beş yıllık kalkınma planında yer alan ve hazırlanması düşünülen Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü çalışmasını eğer bürokratlarımız unutmaz ve fırsat bulurlarsa dile getirdiğimiz bu eksikleri dikkate alarak bir çalışma yapılmalıdır.

Tarihin Türk milletinin önüne sunduğu ilk fırsat kaçırılmıştır. Ancak henüz geç de sayılmaz. Kaçırılan bu fırsatı hala telafi etme imkânı vardır.

Onun için bu çalışmaya en kısa sürede başlanmalı, ciddi bir ön hazırlık yapılarak sözlük bütün Türk topluluklarının katılımıyla hazırlanmalı ve bütün Türk Cumhuriyetlerinde aynı zamanda basılarak kullanıma sunulmalıdır. Çünkü özellikle bağımsızlığını kazanmış ve ana dili olan Türk lehçeleriyle eğitim-öğretim yapan Türk cumhuriyetlerinde ve bunlardan etkilenen diğer Türk topluluklarında yabancı kelimelere Türkçe karşılık bulma çabaları vardır. Hazırlanacak bu sözlük onlara da örnek olacak ve bu durum mevcut müştereklerin birkaç kat artmasına vesile olacaktır.

Bu sözlük hazırlanırken öncelik, sık veya seyrek kullanımdan ziyade, müşterekler olmalıdır, sözlüğün hacmi, maddi külfeti bir tarafa bırakılmalıdır.

Sözlükte bütün Türk lehçelerine yer verilmeli, kelimeler açıklanırken atasözleri, deyimler veya edebi cümlelerle anlamlar netleştirilmelidir.

Anadolu ağızlarında kullanılan ancak yazı dili sözlüğümüzde yer almayan fakat diğer Türk lehçelerinde kullanılan kelimeler de halk ağzında kullanıldığı belirtilerek verilmeli, yazı dili dayatması bir kenara bırakılarak bütün müşterekler sözlüğe taşınmalıdır.

Günlük hayatta karşılıklı geliş gidişler ve sıradan insanların kullanabileceği sözlükler ayrı hazırlanmalı buna ilaveten hacmi ne olursa olsun bütün söz varlığını içine alan, özellikle akademisyenlerin bilimsel çalışmalarda faydalanacağı, kapsamlı bir karşılaştırmalı sözlük en kısa sürede hazırlanmalı ve kullanıma sunulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ahmet Vefik Paşa. (2000). *Lehce-i Osmâni*. (R. Toparlı, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Aşçı, U. D. (2004). W. Radloff'un "Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy" adlı Eserinde Geçen Kazak ve Kırgız Lehçelerine Ait Sesler ile Çağdaş Kazak ve Kırgız Lehçelerindeki Sesler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 299-360.
- Ercilasun, A. B. (1991). Söz Başı. (A. B. Ercilasun, A. M. Aliyev vd., Haz.), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I* içinde (X-XIII). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2007). Türkiye Türkolojisine ve Türkiye'deki Türk Lehçeleri Çalışmalarına Genel Bakış. *Türk Lehçeleri Grameri* içinde (11-34). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kadri, H. K. (1927). Dibaçe. *Türk Lügati Türk Dillerinin İştikakî ve Edebî Lügatleri* (C. 1). İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Koraş, H. (2009). Türkiye'de Çağdaş Türk Lehçeleri ile İlgili Sözlük Çalışmaları ve 'Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü' Üzerine. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4 (4), 761-789.
- Korkmaz, A. (1991). Türk Dünyasının Kültür Köprüsü. (A. B. Ercilasun, A. M. Aliyev vd., Haz.), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I* içinde (VII-IX). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öbek, A. İ. (2009). Tarihî Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: [Büyük] Türk Lügati. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4 (4), 845-855.
- Ölmez, M. (1994). Türk Dillerinin Sözlükleri ve Türk Sözlükçülüğü. *Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü* içinde (88-100). Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Ölmez, M. (1999). Günümüz Türk Dilleri ve Sözlükleri Ek: Halaçça ve Salarca Hakkında Bir Kaç Söz. *Kebikeç*, (7-8), 149-152.
- Toker, M. (2004). W. Radloff'un 'Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Eserinde Geçen Tatar Türkçesine Ait Kelimeler Üzerine Genel bir Değerlendirme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 17-48.

Hikmet Koraş
Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü Hakkında Değerlendirme
An Evaluation About Comparative Turkish Dialects Dictionary

- Toparlı, R. (2000). Lehce-i Osmani. İçinde (R. Toparlı, haz.), *Ahmet Vefik Paşa Lehce-i Osmâni* içinde (XVII-XXII). Ankara: TDK Yayınları.
- Uca, A. (2001). Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lehçelerinin Birliği Hakkındaki Düşünceleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (6), 281-285.